

شرح لغات واصطلاحات عرفانی کتاب الانسان الکامل

اکرم السادات حاجی سید آقایی

انتشارات مدید

تهران، ۱۳۹۹

سرشناسه	: حاجی سیدآقای، اکرم سادات، ۱۳۵۱ -
عنوان قراردادی	: الانسان الكامل. برگزیده. شرح
عنوان و نام پدیدآور	: شرح لغات و اصطلاحات عرفانی کتاب الانسان الكامل / اکرم السادات حاجی سیدآقای.
مشخصات نشر	: تهران: مدید.
مشخصات ظاهری	: ۵۳۹ ص.
شابک	: 978-622-6376-15-0
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۵۳۳-۵۳۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: نسفی، عزیزالدین بن محمد، ۷ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	: عرفان -- اصطلاحها و تعبیرها
موضوع	: Mysticism -- Terminology
شناسه افزوده	: نسفی، عزیزالدین بن محمد، قرن ۷ق. الانسان الكامل. برگزیده. شرح
رده بندی کنگره	: ۲۸۳BP / ن ۵۴۳۳-۰۴۲۳۳-۱۳۹۷۸
شماره کتابشناسی مدرسه	: ۵۵۰۰۰۹

شرح لغات و اصطلاحات: عرفانی کتاب الانسان الكامل

اکرم السادات حاجی سیدآقای

ناشر: مدید

نوبت و تاریخ چاپ: اول ۱۳۹۰

چاپ: روز

قطع: وزیری

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۰۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۳۷۶-۱۵-۰۰

میدید

تلفن: ۶۶۱۲۲۸۲۴-۶۶۵۶۵۵۶۹

www.madidpub.ir madidpub@gmail.com

حق چاپ و نشر برای مؤلف محفوظ است

پیشگفتار

آنچه از نظر خواننده می‌گذرد، پژوهشی است در کتاب *الانسان الکامل* عزیزالدین نسفی، برای روشن‌تر شدن مباحث آن و بازتاب آن در متون عرفانی داشته است. پیش از ورود به ادبیات و متون اسبی باید شناسایی کلی با عرفان و تصوف و مباحث آن حاصل شده باشد؛ زیرا گنجینه ادب فارسی که از گذشتگان ما به یادگار مانده است؛ چنان با عرفان و تصوف آمیخته است که با ناطعت نمی‌توان گفت: عدم آشنایی با عرفان و تصوف سبب ناشناخته ماندن قسمت اعظم متون اسبی ایران می‌شود؛ لذا در این نوشتار به گوشه‌ای از این مطالب از زبان نسفی، عارف و صدوق قرن هفتم که تقریباً در پرده‌های خمول مانده، پرداخته شده است. امید که راه‌گشای مشتاقی شود.

از جمله دلایل انتخاب موضوع «شرح لغات و اصطلاحات عرفان» کتاب *الانسان الکامل* داعیه درونی نگارنده در استفاده از مطالب عمیق این کتاب و شناساندن آن به دوستداران عرفان و ادب فارسی بوده و دیگر این که کتاب *الانسان الکامل* حاوی عمیق‌ترین مطالب عرفانی است. در ضمن، شیوه نگارش آن نیز ساده و فصیح است. از آن جا که بررسی این کتاب به فهم متون عرفانی دیگر کمک شایانی می‌نماید، جا دارد که بیشتر موردتفحص و بحث قرار گیرد تا جمال آن از پس حجاب مستوری آشکار شود.

نگارنده در این پژوهش عمده به مطالعه برخی آثار نسفی و مقایسه نظریات وی با دیگر اندیشمندان خطه عرفان و تصوف پرداخته که البته به سبب تعدد اصطلاحات عرفانی کتاب الانسان الكامل، بیشتر به اصطلاحاتی که نسفی سعی در توضیح و تبیین آنها داشته، پرداخته شده است.

شیوه کار در تدوین این پژوهش بدین صورت بود که نخست کتب اصطلاحات عرفانی، همچون شرح اصطلاحات تصوف دکتر سید صادق گوهرین و فرهنگ لغات و اصطلاحات و تعبیّرات عرفانی دکتر سیدجعفر سجادی تورق شد؛ سپس کتاب الانسان الكامل مورد مطالعه و بررسی دقیق قرار گرفت و اصطلاحات عرفانی آن مشخص و استخراج شد. گفتنی است که شماری از اصطلاحات که در کتب شرح اصطلاحات تصوف و فرهنگ لغات و اصطلاحات و تعبیّرات عرفانی به عنوان اصطلاح عرفانی درج شده است همچون ازل، جسم، عالم امر، عالم خلق، عالم شهادت، ملائکه و... به سبب عرفانی نبودن و ذکر آنها خودداری شد. درخور ذکر است اصطلاحاتی چون آباء و امهات، عالم علوی و سلسلی و... عرفانی نیست، اما به سبب نظریات خاص نسفی درباره آنها بحث شده است.

پس از برگزیدن لغات و اصطلاحات، هر لغت یا اصطلاح از نظر لغوی و اصطلاحی تعریف شده و در مرحله بعد آرای نسفی دیگر اندیشمندان وادی عرفان بیان شده است و تا حدی با یکدیگر مقایسه شده‌اند. در ضمن کاپه مطالب این پژوهش به ترتیب حروف الفبای فارسی مرتب شده است. از جمله ویژگی‌های این رساله، تغییر برخی رسم‌النخط‌های متون عرفانی کهن است که برای نمونه چند رسم‌النخط تغییر یافته نقل می‌شود:

کز ← که از

آنک ← آن که

آنچ ← آنچه

را است ← راست

هرکرا ← هر که را

اینگونه ← این گونه

خواستست ← خواسته است.

با علم به این که پژوهش حاضر، کاستی‌ها و نقایص فراوان دارد، امید است برای اهل ادب و عرفان سودمند افتد. در خاتمه از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر محمد غلامرضایی - که با سعه صدری کم‌نظیر جملات پرفرازونشیب نگارنده را بارها از نظر گذشته و بر معایب آن دست‌گذاشته و بدین‌وسیله منتی عظیم و حقی بزرگ بر گردن خفیه هاده‌اند سپاسگزاری می‌نمایم.

www.ketab.ir

فهرست

۵	پیشگفتار
۸	فهرست
۱۳	معرفی کتاب <i>الانسان الكامل</i>
۱۵	مقدمه
۱۵	شرح حال نسفی
۱۷	شخصیت علمی و عرفانی نسفی
۱۸	آثار شناخته شده نسفی
۱۹	شیوه نثر نسفی
۲۰	جهان بینی و تفکر نسفی
۲۳	تأویل در آثار نسفی
۲۳	۱- تأویل داستان های قرآن
۲۳	۲- تأویل آیات قرآن
۲۵	شرح لغات و اصطلاحات عرفانی کتاب <i>الانسان الكامل</i>
۲۵	آباء
۲۹	آب حیات
۳۰	آدم
۳۷	آینه (آینه)
۳۹	ابرار
۴۰	ابلیس
۴۶	اختیار

۵۹	ارادت
۶۵	ازمنه اربعه
۶۷	استعداد
۶۹	اسلام
۷۶	الهام
۷۹	امانت
۸۳	امهات
۸۴	انبیاء
۸۹	تفاوت های انبیا و اولیا :
۹۱	انسان
۹۹	انسان صغیر
۹۹	انسان کامل
۱۰۶	انسان کبیر
۱۰۶	اولیا
۱۱۳	اهل استدلال
۱۱۴	اهل کشف
۱۱۵	اهل معرفت
۱۱۶	اهل وحدت
۱۲۰	ایمان
۱۳۲	بالغ
۱۳۳	بت
۱۳۶	بلوغ
۱۳۸	بهشت
۱۴۵	تربیت
۱۴۷	تسویه
۱۴۹	تصوف
۱۵۸	تقلید
۱۶۰	تناسخ
۱۷۰	توبه
۱۸۴	توحید
۱۹۶	جام جهان نما
۱۹۷	جاه
۲۰۳	جبر

٢٠٦	جبروت
٢١٣	جذبه
٢١٦	جمعیت
٢١٨	جوهر
٢٢٢	چله
٢٣١	حجاب
٢٣٨	حر
٢٣٨	حریت
٢٤٤	حقانیت
٢٤٩	حکم
٢٥٢	حارث
٢٥٧	حوا
٢٥٩	خاطر
٢٦٣	خشیت
٢٦٥	خلق
٢٧٣	خلیفه
٢٧٤	دانا
٢٧٥	دنیا
٢٨٢	دوات
٢٨٤	دوزخ
٢٨٧	ذاکر
٢٨٧	ذکر
٢٩٦	ذوالقرنین
٢٩٨	ریاضت
٣٠٨	زندان
٣٠٩	زیتون
٣١٠	سالک
٣١٩	سلوک
٣٢٤	سلیمان
٣٤٧	سیر
٣٥١	شریعت
٣٥٨	شیطان
٣٦١	صحبت

۳۶۸.....	صمت
۳۷۲.....	صوفی
۳۷۳.....	طالب
۳۷۶.....	طاووس (طاوس)
۳۷۸.....	طریقت
۳۸۲.....	طور سینین
۳۸۲.....	عارف
۳۸۸.....	عالم سفلی
۳۸۹.....	عالم کبیر
۳۸۹.....	عالم عدل
۳۹۱.....	عالم علوی
۳۹۴.....	عالم غیب
۳۹۷.....	عالم کبیر
۳۹۷.....	عروج
۴۰۲.....	عشق
۴۱۸.....	عصا
۴۱۸.....	قطب
۴۱۸.....	کامل
۴۲۰.....	کشف
۴۲۶.....	کفر
۴۳۱.....	کمال
۴۳۹.....	لیلة القدر
۴۴۰.....	ماجرا گفتن
۴۴۱.....	مار
۴۴۲.....	محبت
۴۵۱.....	مرید
۴۵۸.....	معرفت
۴۷۱.....	ملک
۴۷۳.....	ملکوت
۴۷۵.....	موت
۴۷۸.....	مؤمن
۴۸۰.....	ناقص
۴۸۰.....	نزول

۴۸۱	نفس
۴۸۷	وارد
۴۸۸	وجد
۴۹۳	وحي
۴۹۵	وهم
۴۹۶	ياجوج و ماجوج
۴۹۸	يقين
۵۰۲	يوم البعث
۵۰۵	منابع

معرفی کتاب الانسان الكامل

کتاب الانسان الكامل نوشته عزالدین نسفی، مجموعه‌ای است از مقالات که شامل یک مقدمه و بیست و دو رساله است. نسفی در مقدمه کتاب می‌گوید وی بیست رساله تألیف کرده است، ده رساله برای مبتدیان، مابقیان و ده رساله برای کسانی که در طریقت پیشرفته‌تراند (منتهیان)، و مبتدیان از ده رساله هم بی‌بهره‌اند. این رسائل را نسفی در مدت زمانی طولانی تألیف کرده است. نخستین رساله را در سال ۶۶۰ ه. ق. در بخارا و رساله‌های بعدی را در خلال سفر به جنوب غرب ایران، در شهرهای دیگر نوشته است، به این ترتیب که رساله دوم در بحرآباد، رساله سوم در کرمان، رساله‌های چهار تا هفت در شیراز و رساله‌های هشت تا ده در اصفهان و مقدمه آن را در ابرقوه، به رشته تحریر درآورده است؛ معمولاً هر رساله آن با یک مقدمه شروع می‌شود. و بعد از شرح و بسط آن موضوع به شیوه علما، حکما یا عرفا، نتیجه‌گیری می‌شود.

محتویات کتاب، شامل بحث‌های اهل شریعت، اهل حکمت و اهل وحدت است. در مقدمه راجع به انسان کامل و خصوصیات وی سخن می‌گوید. بیشتر بحث‌های کتاب الانسان الكامل، هستی‌شناسی‌اند، مانند سه رساله یازدهم و دوازدهم و سیزدهم که مراتب وجود (ملک، ملکوت و جبروت) را تشریح می‌کنند و رساله دهم و چهاردهم و شانزدهم درباره عالم صغیر و عالم کبیراند. چندین رساله هم، مثل رساله ششم که

در باب آداب خلوت است، جنبه عملی دارند. کتاب *الانسان الكامل* را می‌توان شرح کتاب *مقصد اقصی* به حساب آورد؛ این حکم در مورد مقدمه به ویژه مصداق دارد. این کتاب با بیان شریعت، طریقت و حقیقت آغاز می‌شود و با خاتمه کتاب *منازل السائرین* به پایان می‌رسد. محقق فرانسوی ماریژان موله آن را تصحیح کرده است.^۱

کتاب *الانسان الكامل* در سال ۱۹۶۳ م. با پیشگفتار هانری کربن و تصحیح و مقدمه ماریژان موله و ترجمه مقدمه از سیدضیالالدین دهشیری برای اولین بار به وسیله «انجمن ایران شناسی انجمن ایران و فرانسه» منتشر شد؛ چاپ‌های بعدی این کتاب به انشای طهوری واگذار شده است. نسخه‌ای که در این نوشته مورد استفاده قرار گرفت، چاپ پنجم این کتاب به سال ۱۳۷۹ ه. ش می‌باشد.